

## MŰHELY

FRAZER-IMREGH MONIKA

*A Picatrix* fejezeteinek tartalmi összefoglalója

I. 1. A fejezet első részében al-Fārābī<sup>1</sup> *A tudományok osztályozása (Ihsbā al-‘Ulūm)* című művéből olvashatunk gondolatokat a filozófia fontos szerepéről a szerző említése nélkül. A filozófia célja, hogy megértsük az isteni, természeti és morális kérdéseket, másrésről pedig a mágiához segít hozzá, mint végkifejlethez (*conclusio*-hoz). Majd pseudo-Empedoklés neoplatonikus eszmefuttatásai következnek. Logikai diskurzussal zárul a fejezet.

I. 2. A fejezet *a mágia meghatározását, típusait és azok működési elveit tisztázza. A Tisztaság testvérei (Ihwān al-Shafā’)* enciklopédiája<sup>2</sup> alapján határozza meg a mágiát,

<sup>1</sup> Abu Nasr Muhammad al-Fārābī (Farab 872 – Damaszkusz 950), török származású muszlim filozófus, jogász, matematikus, zenetudós. Az arab filozófiában őt tekintik a „második tanítónak” Aristotelés után, aki az „első tanító.” Bagdadban és Marokkóban, Tétouanban tanult, majd Aleppóban és Damaszkuszban élt. Neki tulajdonítják az ókori görög tudományos műveknek a középkor folyamán való fennmaradását és továbbélését számos fordítása és kommentárjai miatt. Aristotelést és Platont fordította és kommentálta, Porphyrios és Plótinós írásait is olvasta. Saját filozófiája újplatonikus elemekre épül. Nagy hatással volt Avicennára és Maimónidészre. Logikai, számelméleti, zeneelméleti írásai mellett fizikai és nevelési kérdésekkel is foglalkozott. Az *eszményi állam polgárai véleményének alapelvei* című műve talán az első szociálpszichológiai munka, melynek 24. fejezete *Az álmok okai*. Ezt valószínűleg a *Picatrix* szerzője is felhasználta. Kozmológiája három pillérre támaszkodik: az aristotelési metafizikára s benne az ok-okozati összefüggésekre, a plótinosi emanáció-elméletre és a ptolemaiوسي csillagászatra. Az Első Okról, azaz Istenről való értekezésében elsősorban a negatív teológiára épít (tehát az isteni transzcendencia, isten elérhetetlensége miatt annak meghatározásában azt igyekszik leírni, mi nem isten, mit nem mondhatunk istenről).

<sup>2</sup> A „Tisztaság testvérei” filozófusokból és tudósokból álló titkos társaság volt a 8. vagy 10. századi Bászrában (ma Irak). Ezoterikus tanításukat és filozófiájukat 52 értekezés méretű levélben (episztolában) hagyták hátra, melyeket hol *Levelek* gyanánt, hol *Enciklopédiaként* idéznek. Teljes kritikai kiadása jelenleg készül Oxfordban, ennek a következő kötetei jelentek meg: Nader EL-BIZRI: *Epistles of the Brethren of Purity. Ikhwan al-Safā’ and their Rasa’il*, (1. kiadás), Oxford, Oxford University Press, 2008; Arabic critical edition and annotated English translation with commentaries of *The Case of the Animals Versus Man Before the King of the Jinn*, Epistle 22; (szerk., ford. L. Goodman és R. McGregor), 2009; Epistle 5: *On Music* (szerk., ford. O. Wright), 2010; Epistles 10–15: *On Logic* (szerk., ford. C. Baffioni), 2010; Epistle 52a: *On Magic* (szerk., ford. G. de Callatay és B. Halfants), 2011; Epistles 1–2: *Arithmetic and Geometry* (szerk., ford. N. El-Bizri), 2012; Epistles 15–21: *Natural Sciences* (szerk., ford. C. Baffioni), 2013; Epistle 4: *Geography* (szerk., ford. I. Sanchez és J. Montgomery), 2014; Epistle 5: *On Astronomy* (szerk., ford. J. F. Ragep és T. Mamura), 2015; Epistles 32–36: *Sciences of the Soul and Intellect* (szerk., ford. I. Poonawala, G. de Callatay, P. Walker, D. Simonowitz), 2015. A szerzők kiléte és működési ideje máig vitatott a kutatásban. Ld. Ian Richard NETTON: *Muslim Neoplatonists: An Introduction to the Thought of the Brethren of Purity* (1. kiadás), Edinburgh, Edinburgh University Press, 1991; Sámuel

a mű említése nélkül. Eszerint a mágiát azért nehéz megérteni, mert az érzékek és a látás elől rejtett összefüggéseket használ fel. Három fajtája van: a hasonlónak tévés (analógia), a jelkép- vagy talizmánmágia és az alkímia. Az első a szellem révén gyakorol hatást a szellemre, a második a szellem révén a testre, míg a harmadik a test révén a testre. Az analógiával [ez a természeti mágia lehet] nem foglalkozik, a talizmánokról [Jabir ibn Hayyan<sup>3</sup> alapján] annyit mond, hogy a mágus matematikai arányokat, égi hatásokat és égi írást használ a célra kiválasztott anyag „meghódítására” a megfelelő időpontban. Füstöléssel erősíti meg, és szellemeket vonz oda a képmásokba. Így változtatja meg az anyag természetét, csakúgy mint az alkímiában az elixír teszi a testekkel, melyek általa átalakulás révén valamely tisztább testté válnak. Az elixírt a gyógyszerhez hasonlítja, mely a testen áthaladva a saját természetéhez teszi azt hasonlónak. [Gondoljunk itt a galénosi orvoslás elveire: a testnedvek és a temperamentumok tulajdonságaira, és hogy a gyógynövényeknek s az ételeknek is megvannak a hasonló jellemzőik.] Az elixírről, melyet tisztító erőnek nevez, azt mondja: földből, levegőből, tűzből és vízből áll úgy, hogy e négy erő eggyé vált benne. Az elixír készítéséről mondottakban a *Rendelkezések könyvére* hivatkozik.

Ezután visszatér a *Picatrix* fő témáját alkotó talizmánmágiához. A mágiát elméleti és gyakorlati részre osztja. Az elméleti rész asztronómiai-asztrológiai jellegű: az

Miklós STERN: „The authorship of the Epistles of the Ikhwan-as-Safa,” Hyderabad, Islamic Culture of Hyderabad, 1947; Seyyed Hossein NASR: *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines: Conceptions of nature and methods used for its study by the Ikhwan Al-Safa, Al-Biruni, and Ibn Sina*, Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1964; Abbas HAMDANI: „Abū Hayyan Al-Tawhīdī and The Brethren of Purity,” *International Journal of Middle East Studies*, 9 (1978), 345–353; Nader EL-BIZRI: „Ikhwān al-Ṣafā’: An Islamic Philosophical Fraternity,” in Houari TOUATI (szerk.), *Encyclopedia of Mediterranean Humanism*, 2014, encyclopedie-humanisme.com/?Ikhwān-al-Ṣafā’&var (2019. 10. 29.)

- <sup>3</sup> Abū Mūsā Jābir ibn Hayyān (721k. – 815k.), latin nevén Geber hatalmas számú és változatos témájú arab nyelvű szöveg feltételezett szerzője, melyeket *Jabiri Corpus* néven tartanak számon az attribúciók vitatott volta miatt. Az írások témái többek között alkímia, kozmológia, zeneelmélet, numerológia, asztrológia, orvostudomány, biológia (pl. élőlények mesterséges előállítás), asztrológia, mágia, miszticizmus és filozófia, valamint őt tartják a kémia tudománya megalapítójának. Számos eljárást és egyszerű laboratóriumi eszközt ő talált fel és dolgozott ki, melyeket a kémikusok a mai napig használnak. Személyének kiléte és a neki tulajdonított munkák hitelessége körül már a 10. században viták folytak. Feltételezték, hogy neve csak álnévként szolgált olyan szerzők számára, akik nem akartak írásaik miatt bajba kerülni. Mindazáltal két jelentős tekintély, Ibn al-Nadim az arab szerzők katalógusában, a *Kitāb al-Fihrist*-ben, és Ibn Wahshiyya a műveiben valós szerzőként hivatkozik rá, és munkáinak címeit is idézik. Neve alatt 112 könyv áll a Barmakidáknak, Harun al-Rashid kalifa vezíreinek ajánlva, ezek között szerepel a *Smaragd Tábla* is, melynek latin fordítása igen népszerű volt az európai alkímisták között. Egy másik csoport az ún. *Hetven könyv*, melyek nagy részét a középkorban latinra fordították, ezek közt szerepel a *Venus könyve* és a *Kövek könyve*. További csoport a *Tíz könyv a helyreigazításról*, melyben a Pythagoras, Sókratész, Platón és Aristotelész álneveken író alkímisták leírásai olvashatóak. Végül az utolsó csoport *Az egyensúly könyvei*, melyben a leghíresebb írás „A természetben fennálló egyensúly elmélete.” Műveiben szánt szándékkal kódolt megfogalmazásban adta elő az ismereteket, hogy csak a beavatottak érthessék meg. Ezért nevéből alakultak pl. az angolban a ‘gibberish’ és a ‘jibber’, ‘jabber’ vagy ‘jibber-jabber’ kifejezések, melyek jelentése: értelmetlen beszéd.

állócsillagok, csillagképek és azok sugárzása a bolygókra, a megfelelő időpontok kiválasztása jelképek készítésére. Majd a szavak mágikus erejét ecseteli, itt ál-Platónra hivatkozik, aki szerint pusztán a szavak erejével a barátunkká vagy az ellenségünk-ké tehetünk valakit. A gyakorlati részt illetően forrásaként a *Nabateus<sup>4</sup> földművelés* című könyvet nevezi meg. Ez Ibn Wahshiyya<sup>5</sup> fordítása nabateusból azaz arámiból arabra (904 k.), a *Filabât al-Nabâtiyyab* (latinul: *Liber de Alfihaba*). A könyv szintén gyűjteményes munka, mely 3–9. századi kháldeus és babilóniai szövegek alapján készült, s nemcsak mezőgazdasággal, hanem mágiával is foglalkozik; saját korában a legfontosabb ilyen témájú arab nyelvű munkának számított. A *Picatrix*-ban a továbbiakban többször *Kháldeus földművelés* címen történik rá hivatkozás.<sup>6</sup> A műben a szerzők a babilóniai ill. kháldeus műveltséget magasztalják a hódító arabok kultúrájával szemben, és a mitikus sabianusokról (akikkel a harraniak azonosították magukat) közölnek elbeszéléseket: ezek szerint ez a nép Ádám előtt élt, akinek viszont voltak szülei, és azok Indiából jöttek.<sup>7</sup>

<sup>4</sup> A nabateusok egy arab törzs a Negev-sivatagban, az Eufrátesztől a Vörös-tengerig terjedő területen. Magas kultúrát hoztak létre, fővárosuk Petra volt. A mostoha sivatagi körülmények ellenére kiemelkedő (víz)mérnöki tudásuk révén, öntözőcsatornák és ciszternák kiterjedt rendszerével virágzó mezőgazdaságot működtettek. A környező államok és népek ismereteit és eredményeit is beépítve saját tudásukba egy évezreden át képesek voltak identitásukat megőrizni, függetlenségüket is csak a római császárkorban, Traianus alatt veszítették el, 106-ban, amikor a császár Arábia néven provinciává szervezte királyságukat, és a fővárost Petrából Bostrába helyezte. Felirataikon az arámi nyelvet használták, írásuk jobbról balra haladt, 22 mássalhangzót jelölt. Belőle alakult az arab ábécé őse, a neosinai írás. Karavánútjaik révén jelentős volt gazdaságukban a kereskedelem: Indiából fűszereket, Kínából selymet, Egyiptomból bitument hoztak be, Arabia Felixből, a félsziget déli részéről (ma Jemen) pedig tömjént és mirrhát szállítottak a Földközi-tenger partvidékére. A tengerhajózás monszunszeleket kihasználó új módja a karavánkereskedelem lassú elhalását eredményezte, s végső soron ez, valamint az iszlám hódítás vetett véget kultúrájuknak. A Napot és a mennyet Dushara (férfi aspektusa) és felesége, Harisha (női aspektusa) képében tisztelték, a Merkúrt Ruda, a Vénuszt Allat néven imádták. Bizánc alatt felvették a kereszténységet, melynek korai megjelenését királyságukban az is elősegítette, hogy a Hold ciklusainak megfigyelése révén a feltámadás már a kezdeteiktől fogva részét képezte hitviláguknak.

<sup>5</sup> Ibn Wahshiyya (fl. 9–10. sz.), az Abbaszida Kalifátus Bagdad előtti fővárosában, Kúfában született. (A ma Irakban fekvő Eufrátesz-menti város később is tudományos, kulturális és vallási központ maradt.) Ibn al-Nadim (megh. 999) az arab művek címeit összefoglaló katalógusában, a *Kitab al-Fibr*-ben számos írását, illetve fordítását sorolja fel; ezek tárgya orvostudomány, fizika, mezőgazdaság, mágia, képmások, kultikus áldozatok, alkímia, történettudomány. Számos titkosírást adott közre, melyekkel mágikus formulákat lehetett rejtjelezni, valamint írt egy toxikológiai traktátust *A mérgekről*, melyben a korabeli tudományt asztrológiával és mágiával ötvözi. Egy mostanra vitatott szerzőségű művében egyiptomi hieroglifákat fejtett meg – ezt egyes jelenkori kutatók cáfolják.

<sup>6</sup> Egyébként az arab földművelés 8–13. század között zajlott „forradalma” részének tekintik azt, hogy a *Nabateus földművelés* Hispániába, Andalúziába is eljutott, ezután ugyanis számos jelentős mezőgazdasági munka jelent meg ott arabul addig kevésbé ismert haszonnövények leírásával, szaporításuk és gondozásuk ismertetésével. Agronómiai almanachok és kézikönyvek segítettek új technikák és módszerek bevezetését, és a szultán botanikai kísérletek folytatását támogatta a termelékenység és pl. egyes termékek méretének növelésére.

<sup>7</sup> Ezen elképzeléseket a zsidó filozófusok: Yehuda Halevi (Toledo 1075/1085 – Jeruzsálem 1141) és

I. 3. A fejezet *az ég alakját tárgyalja – ez tökéletes gömb, melynek középpontja a Föld középpontja*. A menny foglalja magába az egész világot: nem csordul túl, de nem is hiányzik belőle semmi, állandó alakú, a szellemek minden ereje belőle fakad. Ez alatt található az állócsillagok ege. Az egek természete mind egy természet, és minden anyagi test az egek mozgását követi. Minden hő az egekből jön. Az ég 360 fokra oszlik, és mindegyik fokhoz tartozik egy alak. A működéseket és lehetőségeket a bolygók helyzetei adják, fényszögek és együttállások révén. Részletezi a bolygók tulajdonságait a meleg-hideg és száraz-nedves tulajdonságok alapján, hatásai ezek mentén teljesülnek. Egyes passzusok Jabir ibn Hayyan *Kitāb al-Baht* című művéből valók.<sup>8</sup>

I. 4. A Hold 28 házát mutatja be indiai hagyomány alapján, s azt, hogy melyikben milyen hatású talizmánt lehet készíteni. A csillagászati ismeretek fontosságát hangsúlyozza a talizmánok készítéséhez, valamint a hitet: aki ilyenekkel akar dolgozni, annak szilárdul, minden kétség nélkül hinnie kell ezek hatékonyságában. Ezáltal ugyanis, mondja, a gondolati szellem<sup>9</sup> erősödik, és hozzákapcsolódik ahhoz a fenti erőhöz, amelyből az az égi szellem ered, mely a talizmánra hat, s a kívánt eredmény így válik valóra. Így lesz képes a talizmán az elsődleges és a közvetítő értelmeket együttműködésre hívni. Az emberi értelemnek is szilárd és eltökélt szándékkal kell együttműködnie a siker érdekében. Ezután a Hold 28 házát (*mansiones*) mutatja be indiai hagyomány és [jelöletlenül] sidóni Dórotheos<sup>10</sup> tanai alapján,<sup>11</sup> s azt, hogy melyikben milyen hatású talizmánt lehet készíteni. Ezek jó és rossz célokat egyaránt

.....  
Maimónidés (Córdoba 1135/1138 – Fostat, Egyiptom 1204) is tárgyalják, ők a 17. századi francia Isaac La Peyrère-re hatottak.

<sup>8</sup> Jabir ibn HAYYAN: *Kitāb al-Baht*, Istanbul, Carullah, 1721.

<sup>9</sup> Ez Galénos terminusa, *pneuma noëtikon*, latinul: *spiritus rationalis*.

<sup>10</sup> Sidóni Dórotheos az 1. században Alexandriában élt csillagász, asztrológus, a görög asztrológiai hagyomány egyik meghatározó alakja. Πεντάτευχον (Öt könyv) című asztrológiai tankölteményét 70 körül írta. Az első négy könyv a születési horoszkópot tárgyalja, az ötödik pedig az *electio*-t (a kezdeményező asztrológiát). A költeményt a 3. században középperzsára fordították és átdolgozták, majd ezt a 8. században Mashallah ibn Athari (740k–815, perzsa zsidó asztrológus, csillagász, matematikus) és Omar al-Tabari (Omar Tiberiades megh. 815k, perzsa asztrológus és építész) fordította arabra, az utóbbi verzió maradt fenn egészében. Mindazáltal a görög eredeti verses formájában a 7. századig, prózai átdolgozásában a 11. századig elérhető volt. Az arab verziót a görög és latin töredékekkel David Pingree adta közre angol fordítással. Az 57 görög töredéket Viktor Stegemann fordította németre. Ld. *Dorothei Sidonii Carmen Astrologicum, interpretationem Arabicam in linguam Anglicam versam una cum Dorothei fragmentis et Graecis et Latinis, edidit David Pingree*, Leipzig, Teubner, 1976; Dorotheus of Sidon, *Carmen Astrologicum*, ford. David PINGREE, English translation of the Arabic re-published by Ascella Publications, London, 1993. Ennek újabb kiadása: *Astrology Classics*, Bel Air, MD, 2005; Viktor STEGEMANN: *Die Fragmente des Dorotheos von Sidon. Quellen und Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums und des Mittelalters*, Reihe B, Heft 1, Lieferung 1–2. Heidelberg, Bilabel, 1939–1943. A hellenisztikus asztrológiáról ld. még [projecthindsight.com/articles/index.html](http://projecthindsight.com/articles/index.html) (2019. 07. 12.) és Robert HAND: *Introduction to The Record of the Early Sages in Greek*. Project Hindsight, Berkeley Springs, Golden Hind Press, WV, 1996, [astro.com/people/hand\\_his\\_e.htm](http://astro.com/people/hand_his_e.htm) (2019. 07. 12.).

<sup>11</sup> Mindkettőről Ibn abi 'l-Rigal tanúskodik: (latin fordításban) Albohazen HALY filius Abenragel: *Praeclarissimus in iudiciis astrorum*, Velence, k. n., 1523.

szolgálnak, és a hétköznapi élettől (utazások, gyógyszerek bevétele) a szerelmi oldásokon-kötéseken keresztül városok lerombolásáig vagy megszilárdításáig sokféle önző és a legkevésbé sem magasröptű dolgot magukba foglalnak. Fontos a foglyok zárvatartásának vagy kiszabadításának szempontja, rejtett vízforrás vagy kincsek megtalálása, a termés növelése vagy elpusztítása, barátságok erősítése vagy tönkretétele.

I. 5. *Konkrét tanácsokat ad 31 képmás (szobrocska) vagy talizmán készítésére a célnak megfelelő bolygóállások leírásával és használati útmutatóval.* Szerelmi kötésektől barátságok megerősítéséig vagy szétzúzásáig sok hasonló célra: a szolga hűségének, a király jóindulatának biztosítására, városok lerombolására, bő termésre, halfogásra, kereskedelmi sikerekre és skorpiók elűzésére, csípésük meggyógyítására, betegségtől, melankóliától vagy rontástól való megszabadulásra. Itt is szerepel a *Tiszta-ság testvéreinek leveleiből*<sup>12</sup> a szilárd akarat és a hit fontosságáról szóló kitétel: „úgy, hogy szellemed egyesüljön a mennyek erejével, akkor minden hatékonyan teljesül.” Ál-Platónnak tulajdonított aforizmákra hivatkozik, hogy amikor valaki eltökélten szólal meg, és hite összhangban van szándékával, mindenkit megindít, aki hallja. „Ez a gyökere az akarat és a hit egyesítésének az imádságban, és annak a kérdésnek, amelyet attól az úrtól kívánsz kérni, akihez az imádság szól.” Ez kifejezetten a pogány istenekhez való imádságokra emlékeztet. További kitétel, hogy más ember és a Nap nem láthatja a talizmán-mágus munkálkodását, legfeljebb bizalmas barátja, de semmiképpen sem olyanok, akik kigúnyolnák vagy nem hisznek az ég szellemeinek erejében, illetve a földi dolgokra való hatásukban – és hogy ez a hatás a szellemek közreműködésével történik. Thabit ibn Qurra *A képmásokról* írt művére hivatkozik, hogy a talizmánok tudománya valójában az asztrológia nemesebb része. Tovább idézi, miszerint az élettelen test szellemek híján van. Hasonlóképpen az a talizmán, amelyet nem a megfelelő időben készítenek, nem alkalmas a bolygók szellemeinek befogadására, ezért hasonló a holttestekhez, melyekben nincsen szellem. Az viszont, amelyet a megfelelő időben készítenek el, befogadja a bolygók szellemeit és az azokban rejlő erőt, így hasonlóvá válik az élő testekhez, amitől csodás hatással bír. Itt egy ál-Aristotelésnek tulajdonított könyvre hivatkozik a képmásokról, miszerint akik rendelkeznek a hét bolygó erejét viselő talizmánokkal, azok jobbak és magasabbrendűek, szerencsájuk tartósabb. Ugyanott az is szerepel, hogy aki nem eléggé képzett az egyes bolygószellemek neveiben és megszólításában, az áldozatává is válhat ennek a processzusnak. A különböző nevek különböző természeteket fednek le, ám ezzel kapcsolatban vita van a neveket használók között. A szöveg szerzője írt egy könyvet arról, hogyan kell érteni e neveket. Újra ál-Aristotelést idézi: a mágikus szavak nem képesek az egek körén túljutni és szellemeknek parancsolni, mivel a szavak csak Isten parancsára rendelkeznek ilyen erővel, aki akár a Föld középpontjába is küldi őket parancsával. Ezt a nézőpontot más szerzőkével ütközteti: „Toth” szerint a szavak a talizmánok esetében olyanok, mint a szellem a

<sup>12</sup> *Rasa' il Ikbwan al-Safá'*, ld. jegyzetünket fentebb.

testben, a szellemeket és az erőket mozgásba hozza, mivel a mágus szavai akarata-hoz és bizonyosságához kapcsolódnak. A szöveg szerzője elmondja, hogy az általa leírtak szavakkal (imákkal) értendők, csakúgy mint a kötetekben számba vett eljárások. Ezután a forrás megjelölése nélkül a *Tisztaság testvéreinek leveleiből*<sup>13</sup> példákat hoz mágikus szerelmi kötések formuláira, rontás elleni védő- vagy átokszövegekre. Végül óvatosságra inti a praktizálót, hogy pontosan járjon el, s azt ígéri, (később) kifejti a bolygók, fémek, állatok, fák, színek, illatok (füstölők) és áldozatok közötti összefüggéseket.<sup>14</sup> A talizmánmágus úgy segítheti magát, mondja, mint ahogy az orvos gyógyszereivel gyógyítja az azokat engedelmesen beszedő és a diétát betartó beteget. A régi görög bölcsekre utal, akik a bolygók járását vizsgálva megvárták, hogy az illető bolygó az ég közepén helyezkedjen el, ekkor a neki megfelelő illatot füstölték, áldoztak és imákat mondtak hozzájuk, így kérték, amit el akartak érni, és sikerrel is jártak. Hasonlóképpen jártak el, mondja, amikor a bolygók felkelőben voltak. Megjegyzi, hogy mindez még hatékonyabb, ha az illető bolygó erős volt annak a személynek a születési horoszkópjában, aki elvégezte e szertartást.

I. 6. A *mikrokozmosz-makrokozmosz elmélet kifejtése, gnosztikus-hermetikus-újplatonikus filozófiai jellegű fogalmazvány*. Ez a három oldalnyi írás kimutathatóan nagy hatással volt nemcsak Ficinóra, de Picóra is, aki *Oratióját* (*De hominis dignitate – Az ember méltóságáról*) kétségkívül az ebben foglaltakra alapozta. A kompilátor a fejezet elején csak átfogalmazásban, később teljesen szövegű idézetben [annak jelölése nélkül] egész oldalakat vesz át a *Tisztaság testvéreinek leveleiből*, valamint *A lélek természetének könyvéből*, amelyet Goldziher Ignác adott ki.<sup>15</sup> A tudás ékesszóló himnuszával és a görög φιλόσοφος szó magyarázatával indul a szöveg. Csak a tudásra törekvő személyt lehet teljes joggal embernek nevezni. Az ilyen ember pedig egy kicsiny világ, mely hasonló és megfelel a nagyobb világnak: testből és értelmes szellemből áll, egész, lélekkel rendelkező és gondolkodik. Háromféle szelleme révén (ezek a galénosi tanítás szerint: az értelmi/lélek, a lélek/élet- és az élet/természeti szellemek) különbözik minden más élő és élettelen dologtól a világon, mivel értelmes. Képes megkülönböztetni a látszólagos dolgokat a valóságtól. Elméjét ismeretei és tudatossága révén bármire és bárhová képes irányítani, s megtartani benne mindennek az erejét és lehetőségét, amit csak hall. Így tudatán keresztül tapasztalja meg mindazt, ami a nagyobb és a kisebb világban (azaz az emberben) zajlik, mely utóbbi formájában és alkotóelemeiben megfelel az előbbinek.

<sup>13</sup> Ott ezek szerzőjeként „Hermés” áll.

<sup>14</sup> Ld. III, 1–3; III, 7; IV, 6–7.

<sup>15</sup> Ignác GOLDZIHÉR: *Kitāb maʿānī al-naḥs. Buch vom Wesen der Seele*. Von einem Ungenannten. Berlin, 1907. (AGWG= *Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, N.F. IX, i.) 63 pp. tanulmány és 69 pp. héber betűs szövegkiadás.

Ld. archive.org/details/abhandlungender6oklasgoog/page/n13 (2019. 08. 02.) Angol fordítását ld. a már idézett oxfordi sorozatban: *Epistles of the Brethren of Purity. Iḥwān al-Safāʾ and their Rasaʾil*, Arabic critical edition and annotated English translation with commentaries. Epistles 32–36: *Sciences of the Soul and Intellect*, ford. szerk. I. Poonawala, G. de Callatay, P. Walker, D. Simonowitz, Oxford, Oxford University Press, 2015.



Itt az ember külső-belső leírása következik, melyből a következőket emelném ki: egy fényből álló kép van benne, melynek a test a képmása. Szelleme erőteljes, formája harmonikus, tudja, mi árt és mi használ neki. Művészeteket és mesterségeket tökéletesít. Isten őt bölcsessége felfedezőjévé és minőségei kiterjesztőjévé tette, úgyszintén prófétai szelleme révén minden befogadójává és a bölcsesség kincsestárává. Minden dolog az embert szolgálja, míg ő nem szolgálja semminek sem. Teste sűrű, szelleme finom. Fejének formája az ég formája. Az ember egyetemes formája tartalmazza az egyetemes szellemet, az egyetemes szellem pedig tartalmazza az egyetemes tudatot, az egyetemes tudat pedig a fénynek az a formája, amelyből a tudat fakad. Így a fény az egyetemes tudat anyaga. A fény magasabbrendű a földi dolgoknál és az anyagnál. Aki mindezek tudására törekszik, annak testben és értelemében tisztának kell lennie, mentesnek a zavaró gondolatoktól, mert csak ilyen állapotban képes mindezek kutatására és megpillantására. Innentől fogva, úgy tűnik, a *Picatrix* összeállítója vagy egy másik szerző időnként átveszi a szót, amikor a kétségkívül nem mágikus szöveget a saját használatára alakítja: intésnek a mágia leendő tanulói számára.

Egy bekezdés arra int, hogy csak az képes a mágia megértésére és elsajátítására, aki a fentieknek megfelelően, szorgalmasan és kitartóan tanul. Majd – valószínűleg az eredeti szerző – Platón *Timaios*-ában a formák tárgyalását említi, s hogy Platón szerint a bölcseknek az volt a szokása, hogy titkos témákban tudásukat leplezték és így zárták el, hogy az ostobák ne férhessenek hozzá. Egy Zadealis nevű bölcse ugyanezt írta a könyvében. A rejtjelezés módja a szavak mély értelme és a bölcsek kifinomult gondolkodása, mely elmélyült szemlélődés nélkül nem érthető. A jelentés rejtve marad addig, amíg az értelem fel nem töri a zárat, s ki nem vonja egy másik jelentésből, ezt aztán az értelem egy pillanat alatt felfogja. Ez az utóbbi téma ismét csak az alkímiai traktátusok bevezetőire emlékeztet, tehát a szövegen belül akár három síkot is megkülönböztethetünk. Visszatér ugyanis a „mágiatanár”: a mágiának két része van, az egyik nyilvánvaló, a másik mélyen el van rejtve. Ez nehezen megragadható, és csak kemény munkával fogható fel. Ám aki a fenti módon tanul, eléri célját.

I. 7. *Két oldalnyi filozófiai szöveg a világ beosztásáról, a létezők láncolatáról.* Tisztázatlan eredetű újplatonikus forrásokból merít. Sorrendje: Isten, a tudat avagy az értelem, a szellem, a „magasabb anyag” (kvintesszencia, az egek anyaga), a „természet” szférája (az első mozgató, a keletkezés és elmúlás forrása), az állócsillagok ege, a bolygók szférái a Holdig bezárólag. Eddig a sorrend a magasabbtól az alacsonyabbig haladt, innen megfordul és az alacsonyabbtól halad a magasabb felé. Ezután jön a *prima materia* („alacsonyabb anyag”), ennek megnyilvánulásai az elemek, majd a következők az ásványok, a növények, az állatok, és az értelmes lelkes lények (az ember), aki a legmagasabb és legnemesebb a Hold alatt a tudás, a bölcsesség és a kutatás révén.

Az előző szöveghez (I. 6.) hasonlóan ez is kitartó tanulásra buzdít, és kijelenti, hogy nem méltó az ember nevére az, akinek nincs tudása. A világ másféle rendjeiről

és felosztásairól is tud a szerző: ezek az elme élesítését szolgálják. Bemutat egy másikat: az első az elv, aztán a „magas anyag”, az elemek, az anyag, a forma, a természet, a test, a növekedés [növények?], az állat, az ember, a férfi, majd végül a név szerint megnevezett egyén. A sorrendet itt az egyszerűség/egyetemesség és összetettség viszonylatában indokolja. Részletezi a kétféle anyag közötti különbséget: az egyszerű (földi) anyag a négy elemet (föld, levegő, víz és tűz) fogadja be, és egyik anyagi szubsztanciából a másikba alakul át. A másik az egyetemes anyag, ez minden formát magába foglal, amely a meleg-hideg, száraz-nedves egyszerű tulajdonságokból áll (itt valószínűleg a bolygókra gondol), és nem alakul át egyik anyagi szubsztanciából a másikba. Az utóbbit a bölcsek első anyagnak, az előbbi testi anyagnak nevezték, mondja. Végül az olvasót ismét tanulásra buzdítva kijelenti, hogy amit eddig e könyvben elmondott, a mágia művészetének alapjait képezi.

II. 1. *Példa az égi hatások hasznosítására – skorpiócsípés gyógyítása bezoárkővel. Miért fontos a quadrivium, a természettudományok és a filozófia a mágia elsajátításához.* A szöveg szerzője Ézsaiás 47,12-t idézve jelenti ki,<sup>16</sup> hogy kora ifjúságától a mágiát és a titkos tudományokat kutatja. Olvasta (ál-)Ptolemaios *Centiloquium*-át, mely azt mondja, e világon minden az égi formáknak engedelmeskedik. [Ez a 9. aforizma.] A bölcsek egyetértének abban, hogy a bolygóknak a csillagképek közötti mozgása hatással van és erővel bír a földi dolgok felett, ezek a mondott mozgás révén keletkeznek és változnak. Ezért a bölcs megérti, hogy a mágia alapja a bolygók mozgása. Egy általa ismert bölcs példáját mondja el, aki Egyiptomban a királyi palotában szolgált egy nagy tudású ifjú indiai mágussal együtt. A történet forrását nem jelöli meg, ez Ibn al-Dāja *Kommentárjából* való az említett aforizmához.<sup>17</sup>

Az indiai a szeme láttára meggyógyított egy halálos skorpiócsípést, meghozza egy erős illatú tömjénes pasztillával, melybe skorpió képe volt pecséttel belényomva. A pecsét egy arany gyűrűbe foglalt bezoárkőből<sup>18</sup> volt faragva. Kérdésére az in-

<sup>16</sup> A helyet nem jelöli meg.

<sup>17</sup> Ld. Haly-Abenrudian kommentárjai a Velencében 1484-ben és 1493-ban megjelent Ptolemaios, *Centiloquium*-kiadásban. E történetet egyébként Ficino is idézi a *De vita*, III. könyvének 13. fejezetében, de ő hivatkozik is Halyra.

<sup>18</sup> Bezoárkőnek nevezték a kecskék, juhok és más legelésző állatok gyomrában talált köveket. A közép-korban a közhiedelem úgy tartotta, hogy alkalmas a mérgezések gyógyítására. Vö. pl. Avicennae *De viribus cordis*, ed. Venezia, 1490 és 1523, II. ért. 3. c.; vagy Petri Aponensis *De remediis venenorum*, apud Juntas, Venetiis, 1548, 80. c.: „Bezoar antonomastice dicitur de quodam lapide, qui sic vocatur, cuius propria et specifica virtus ad letale venenum est liberans a morte subito, absque ullo medici ingenio. Et ideò de omni medicina qua liberari potest a morte homo, ab aliqua aegritudine vel veneno dici potest, quod sit bezoar illius morbi.” (A 81. c.-ban a *thériákkal* hozza összefüggésbe.) Vö. még Serapio, VI, 31. A *bezar* vagy *bezoar* latin kifejezés a perzsa *pād* (védelem) és *zhar* (mérég) szavak összetételéből származik (پادزهر – ellenmérég), arab közvetítéssel (arabul: *bazhar*). Az állati vagy emberi emésztőrendszerben fennakadt emészthetetlen növényi vagy állati részek (pl. szőr, haj) maradványaiból kialakuló kövekről van szó. A közhit szerint vízben áztatva (és az áztatot elfogyasztva) bármely mérég hatását semlegesítette. Az andalúziai orvos Ibn Zuhr (†1161 nyugaton Avenzoar) írta le először a bezoárkövek orvosi alkalmazását. A kora modern korban a bezoár ellenmérégként való használata népszerűvé, s a nagyobb kövek luxus-cikkékké váltak. Egy 1622-ben elsüllyedt, a spanyol gyarmatokról származó hajóroncsban (Nuestra



diai elmondta, hogy a pecsétet akkor készítette, amikor a Hold a Skorpió második házában [dekánjában] tartózkodott. A szerző is elkészítette ezt az amulettet. Azért hozta fel ezt a példát, hogy beláttassa az olvasóval – itt ismét a *Tisztaság testvéreinek leveleiből* idéz –, a quadrivium minden tárgya fontos, hogy az ég erejét képes legyen felfogni: az aritmetika és a geometria a bolygók helyzetének kiszámolásához kell. A zene pedig az arányok s a számok megértéséhez szükséges, és hogy mi módon felelnek meg az égitestek szerelemben és gyűlöletben (harmóniában és diszharmóniában) a földi cselekedeteknek ill. történéseknek.

Aki az arányokat nem ismeri, mondja, az nem képes a megfeleléseket és az ok-okozati összefüggéseket felismerni. A természettudományokat (a mágusnak) azért kell tanulmányoznia, hogy megértse az égitestek hatásait, és fel tudja használni azokat a földi testekre. A metafizikát pedig azért, hogy átlássa, egyes égi erők miként vannak jelen bizonyos földi helyeken és nem máshol. Ezért csak a tökéletes filozófus képes a mágia tökéletes elsajátítására, zárja szavait.

II. 2. *Rozuz, ibn Wahshiyya és a hindú*<sup>19</sup> „*Tumtum*” írásai, 48 csillagkép, a precesszió, ízelítő a hindú asztrológiából. Ez a szerző is a bölcsek titkos fogalmazásmódját említi, melybe mondanivalójukat zárták. Egy „Rozuz” nevű szerző talizmánokról szóló könyvét említi, melyben az minden talizmánt leír. A csillagképek felkelésének két módjára tér rá, melyek közül egyik a 48 [a görögök által ismert] konstelláció. A viszonylag körülményes megfogalmazásból azt lehet kihámozni, hogy a csillagképek látszólagos mozgásáról beszél a napéjegyenlőségi pontokhoz mérten, azaz a precesszió jelenségét igyekszik magyarázni.<sup>20</sup> Az Állatöv jegyeiről [pontatlanul] azt mondja, hogy ezek ezer évente haladnak egy jegyet visszafelé az Ekliptikán.<sup>21</sup> A pólus körüli csillagképekről azonban helyesen jegyzi meg, hogy ezek mozgása kevésbé érzékelhető [jóllehet ezek is elmozdulnak]. A csillagképek másik számítási módja az „indiaiaké”, ebben egy jegyre három alak jut, három fázisnak megfele-

Señora de Atocha) több aranyba foglalt bezoárkövet találtak: egyet egy „méregpohárba” foglalva, melynek célja a belé töltött ital méregtelenítése volt, a másik hasonló célokra egy tojás nagyságú kő foglalatban, láncsal, mellyel az italba meríthették. A Spanyolországba tartó hajón további tíz díszítettlen bezoárkövet találtak egy ezüstládában, további megmunkálásra. A bezoár modern kutatói közül Gustaf Arrhenius és Andrew A. Benson, a Scripps Institution of Oceanography munkatársai kimutatták, hogy a bezoár arzénos oldatba merítve a lebomlott szőr proteinjeiből származó kén és a kő kristályos szerkezete révén annak mindkét gyakori vegyülettípusát (arzenát és arzenit) semlegesíti: [web.archive.org/web/20130116102735/http://www.melfisher.org/bezoar.htm](http://web.archive.org/web/20130116102735/http://www.melfisher.org/bezoar.htm) (2019. 09. 08.)

<sup>19</sup> Indológus kollégáimtól tudom, hogy ez a szó helyes kiejtése és fonetikus átírása. Így közösen úgy döntöttünk, hogy ezt az átírást használjuk és terjesztjük.

<sup>20</sup> A Föld forgástengelyének és a Nap körüli keringése tengelyének eltérése valamint a Föld kissé lapított alakja miatt a forgástengely egy igen lassú kört ír le: mintegy 25 920 év alatt a tavaszpont és az őszpont a Nap látszólagos járásával ellentétes irányban visszafelé haladva jut el ugyanabba a csillagképbe. Ld. Völgyesi Lajos, „A Föld precessziós mozgása,” *Fixikai Szemle*, 63. évf. 5. sz. (2013. május), 152–156. [volgyesi.hotsrver.hu/forgas/precesszio.pdf](http://volgyesi.hotsrver.hu/forgas/precesszio.pdf) (2019. 07. 10.), [epa.oszk.hu/00300/00342/00272/pdf/](http://epa.oszk.hu/00300/00342/00272/pdf/) (2019. 07. 10.)

<sup>21</sup> Valójában kb. 2160 év alatt tesznek meg 30°-ot, azaz a tavaszpont ennyi idő alatt kerül egy újabb állatövi csillagképbe.

lően; a Kos (ember)alakjait írja le példaképpen, *paranatellontáikkal*, azaz a velük együtt kelő csillagokkal. [A példák Abū Ma'shártól valók.]

Ez a szerző is ibn Wahshiyya (latin nevén Abenoaxia) fordítására hivatkozik nabateusból, a mű címe: *Timachanin*,<sup>22</sup> mely a jegyek hármasságáról szól – ezt a jegyek elemek szerinti csoportosítására érti: vizes, tüzes, földies és légies jegyek.<sup>23</sup> Példát hoz a titkos megfogalmazás dekódolására: amikor egy szöveg vízről, folyóról, mocsárról vagy hasonlóról beszél, a víz-jegyeket kell rajta érteni, mert ezekhez tartoznak a vizes dolgok. Így járt el „Tumtum” is, a híres hindú asztrológus. További példákat hoz a jelképes fogalmazás értelmezésére, melyek révén a bolygók hatásait meg lehet érteni. Majd tanácsot ad arra, hogyan lehet gyakorolni egy horoszkóp gyors és azonnali átlátását: fokként konkrét bolygóállásokat kell tanulmányozni, s mindent külön megnézni egy, két, három négy, öt, hat vagy mind a hét bolygó együttállása esetén. Összesen 10 080 ilyen ábra tanulmányozásáról van szó. Egy másik metódus még részletesebb, ekkor minden egyes fokon minden lehetséges variációt tanulmányoz az asztrológus, ez jóval hosszabb, de tanulságosabb, mondja, különösen, hogy ha még az állócsillagokat is figyelembe veszi, és úgy gyakorol. Az utóbbi passzus „Herméstől” való, aki pedig Jabir szövegét egészítette ki a *Kitáb al-Baht*-ból. Végül a memorizálásra szólít fel, és a megszerzett tudás titokban tartására.

II. 3. A Hold fázisainak minőségei, a bolygók hatásai. Úgy tűnik, hogy a szöveget eredetileg az *electio*, azaz a megfelelő időpont kiválasztásának tanítására írták, talizmánokról nem esik szó benne. Azon nézet cáfolatával indul, hogy a mennyek hatásai és ereje a földi életben a hó növekedésében és csökkenésében merülne ki. Ezután hiányzik egy átvezetés, mert a következőkben már úgy tűnik, olyan tételket ad elő másokat idézve, amelyeket nem kíván megcáfolni. Az viszont nem derül ki, hogy kiket idéz, sem az, hogy kiket cáfolt. A Hold hatásait annak négy, illetve öt fázisa alapján, a nedvesség és a hő viszonylatában jellemzi, különös tekintettel a különféle növények (ehető gyökerek, zöldségek, fák), állatok és ásványok növekedésére. Ütközteti a különböző hagyományok nézeteit az ötödik fázis, az Újhold tekintetében: a kháldeusok és az arabok szerint ez a legjobb, a perzsák szerint attól függ, épp melyik jegyben tartózkodik, a görögök és az egyiptomiak szerint ugyan a legerősebb pozíció, mégis a telihold jobb nála. Az arabok szerint ekkor teljesíti tökéletesen feladatát: csökkenti azt, amiből túl sok van, növeli azt, amiből kevés, s ekkor a leginkább szoláris jellegű. Az öt (4+1) fázisnak felel meg, ami a Hold alatt van: az öt életkor, a négy évszak, a négy égtáj a hozzájuk tartozó szelekkel, a négy testnedv. A bolygók hatásait megkülönbözteti: ezek egyrészt állandóak, másrészt átmenetiek, amikor ún. fényszögeket zárnak be egymással.<sup>24</sup> Minden bolygóhatás közül a Hold és a Nap viszonya a legfontosabb, ide tartoznak a holdfázisokon túl

<sup>22</sup> Ez lehet a már tárgyalt *Liber de Alfílabá* rontott címe, de lehet másik fordítás is.

<sup>23</sup> Vizes jegyek: Halak, Rák, Skorpió (ez tüzes víz); tüzes jegyek: Kos, Oroszlán, Nyilas; légies jegyek: Ikrek, Mérleg, Vízöntő; földies jegyek: Bika, Szűz, Bak.

<sup>24</sup> Azaz a földről nézve az Ekliptikán pl. 30, 60, 120 fokra (ezek a lágy fényszögek) vagy 45, 90, 180 fokra (ezek a kemény fényszögek) vannak egymástól.

a Nap- és Holdfogyatkozások is. Az utóbbiak károsak a földi testekre, mert a négy elem elváltozik. Ezért ügyelni kell a Hold helyzetére, különösen, hogy ne legyen a *Via Combustán*.<sup>25</sup> A fentiek szinte mind a *Nabateus földművelésre* mennek vissza, de ezt nem említi.

Ezután hét oldalon át további igen részletes asztrológiai magyarázatokat ad, hogy mi mindenre kell ügyelni a Hold helyzetének kiválasztását illetően. A *Tisztaság testvéreinek leveleiből* [annak jelölése nélkül] a bolygók hatásairól nagyon röviden azt mondja, hogy a Vénusz kedvez mindennek, ami a fiatalsággal, örömmel, szépséggel kapcsolatos, a Jupiter a királyok, főpapok tevékenységét jelenti, a Merkúr kedvez a hírnökök és írnokok munkájának, miként a Nap a királyok uralkodói és grandiózus cselekedeteinek. Végül a Hold a tanulásban és az újdonságokkal kapcsolatban segít. A Szaturnuszt nem említi.

A Holdról még hangsúlyozza, hogy ez a legfontosabb bolygó, mert ennek van a legnyilvánvalóbb hatása a földi dolgokra, ehhez tartozik a keletkezés és az elmúlás, és ez a közvetítője minden más bolygó hatásainak. A Hold állapota akkor jó, amikor fénye növekszik, járása gyors, és nincsen fényszöge a Marssal vagy a Szaturnusszal. Gyenge, amikor fénye csökken, járása lassú, és az említett két bolygó által támadott, ekkor pusztulást, lelassulást, gyengeséget jelöl. A Hold helyzetének kiválasztásában a házakkal kapcsolatban sidóni Dórotheosra hivatkozik. Beszél az ún. „arab részekről”,<sup>26</sup> majd a fényszögeket ismerteti röviden: 120° – trigon, 60° – szextil, 90° – kvadrát, 180° – oppozíció. Ezután [Ibn abi 'l-Rigal és Sahl bin Bishr alapján] az „arab részek vagy pontok” általános szerkesztési elveit ismerteti. Kb. negyven ilyen „arab rész” szerkesztését megadja, témakörök szerint, nevek nélkül. Leírása közben a bolygók hatáskörei is jobban körvonalazódnak. Az utolsó bekezdés talán a *Picatrix* összeállítójáé, mert ismét csak az ismertetett tanítások titkos voltára és óvatosságra intik az olvasót. Elmondja, hogy valaha az asztrológia komoly tanulmányozását törvény tiltotta, mert magas szintű tudása érintkezik azon ismeretekkel, amelyekre a mágia elsajátításához szükség van. Végül cím nélkül a *Secretum secretorum*-ból idézi:<sup>27</sup> „Aristotelés” inti Nagy Sándort a bolygóállások figyelésére és tekintetbe vételére.

<sup>25</sup> *Via Combusta* – a „felperzselt út”: a Mérleg 19°-tól a Skorpió 3°-ig, mivel a Nap exaltációja, azaz legkedvezőbb helyzete a Kos 19°-án, a Holdé pedig a Bika 3°-án van, így az ezekkel ellentétes pozíciókat a legkedvezőtlenebbeknek tekintik.

<sup>26</sup> Ez két bolygó meghatározott fényszöge egy bizonyos ház csúcsán. Több száz ilyen „részt” ismert az arab asztrológia, pl. a „Kérelem része”, a „Szerencse része”, a „Munka része”, az „Anyá része”, stb. Ld. Renzo BALDINI, *Le Parti Arabe*, Firenze, Pagnini e Martinelli Editori, 2001, 200 pp.

<sup>27</sup> A középkorban valós szerző és keletkezési dátum nélkül terjedt az az arabból latinra fordított munka, amely a *Secretum secretorum* címet viselte, ez asztrológiai, táplálkozási, orvosi és fiziognómiai ismereteket foglal össze, sőt a talizmánokról is értekezik. Bevezetője a királytükör műfajához igyekszik hasonlót tenni: úgy mond Nagy Sándorhoz intézi intelmeit, ezért hamisan Aristotelésnek tulajdonították. Ld. Steven J. WILLIAMS: *The Secret of Secrets. The Scholarly Career of a Pseudo-Aristotelian Text in the Latin Middle Ages*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2003, xiv, 481; VÍGH Éva, „*Természeted az arcodon*” Fiziognómia és jellemábrázolás az olasz irodalomban, Szeged, JATEPress, 2006. (Ikonológia és

II. 4. A *precessió alexandriai-harrani értelmezésben*. A szöveg szó szerinti átvétel alexandriai Theodórostól, kivéve a záró bekezdést, mely a kompilátoré. A forrás megjelölése nem szerepel. A menny vagy a világ „négy sarkának” azaz a napfordulók és napéjegyenlőségek pontjainak a csillagképekben oda-vissza vándorlásáról szól, ez a „nyolcadik szféra és az állócsillagok mozgása”. Eszerint e sarkok 640 év alatt 8°-ot tesznek meg keletől nyugat felé, majd ugyanennyi idő alatt szintén 8°-ot vissza. Az elméletet egyébként Thabit ibn Qurra, a legjelentősebb harrani asztrológus dolgozta ki részletesen.

II. 5. A *kháldeus mágusok, a görög asztrológusok és a hindúk, jemeniek, nabateusok mágiája*. Az „ősi tudományokat” a következő három nagy csoportra osztja: a talizmánok, a bolygók kultusza és a varázsképek vagy -szavak. Mindháromnak megvan a maga elméleti és gyakorlati tanítása. Az első csoportba a kháldeus foglyok, az „Azahabinok” tudománya, a (talizmán)mágia tartozik. A második a csillagok tudománya és a hozzájuk fordulás áldozatokkal, füstöléssel, imákkal, írásokkal, ezt leginkább a görögök gyakorolták. A harmadik füstöléssel, mondásokkal (mantrákkal) és idevonatkozó szavakkal dolgozik, különös tekintettel szellemek odahívására és elküldésére, mondja: ezzel a hindúk, a jemeniek és a nabateusok foglalatostkodnak legfőként. Az utóbbiban a hindúk egy egyhúrú hangszerrel is segítik magukat, a szerző szerint fantasztikus hatásokat tudnak elérni varázsszavaikkal: másokat egy démon által gyötörnek, asszonyokat ejtenek teherbe közösülés nélkül. A hindúk szerint olyan orvosságos bort készítenek, amely megakadályozza, hogy megöregedjenek, és az öregkor kellemetlenségeitől szenvedjenek. Bizonyos hozzávalókat a természet szolgáltat nekik, egyebekért meg kell dolgozniuk, de ők tudnak másokat a leginkább elvarázsolni és elbűvölni.

Az álmok és látomások mint lehetséges ismeretszerzési források a következő témája, ahol gondolatait [megjelölés nélkül] javarészt a nagy középkori szúfi<sup>28</sup> filozófustól, Abunasar al-Fārābītól veszi, annak *Az eszményi állam* című művéből. Elkülöníti a csak a test állapotát tükröző álmokat azoktól, amelyekben a lélek ereje az égi szellemekhez kapcsolódik. A test állapotáról tudósító álmok is hasznosak lehetnek a túlsúlyban levő testnedv megállapításához. Majd az *auguriumokról*, a fényes kardok és tükrök használatáról ír, melyeket a mágusok jövendőmondásra használnak, az utóbbiak szellemek közvetítésével működnek. Kiköti, hogy a testnek tisztának kell lennie a rossz nedvektől, a testnedveknek pedig egyensúlyban kell lenniük, különben a látomás hamis lesz. A jövendőmondás a kvinteszencia ereje, mondja, és ez az, amit próféciónak hív. A bölcs az, aki az érzékelhető dolgok alapján következtet a jövőre, próféta pedig az, aki egy ezeken túli képességgel rendelkezve látomásokban lát meg tisztán dolgokat. Csak az erkölcsileg makulátlanul jó és nemes ember képes eljutni idáig. Ezt megerősítendő immár név szerint al-Fārābī idézi.

II. 6. *Az egyszerű és összetett talizmánok működésének elve*. A talizmánok működését a gyógynövényekéhez hasonlítja: erejük és hasonlóságuk révén fejtik ki hatásukat.

.....

Műértelmezés II/1.)

<sup>28</sup> A 'szúfi' szó helyesírásában arabista kollégáim átírását követem.

Az égitestek erejét közvetítik a földi testeknek. Az egyszerű, azaz egyféle anyagból készült talizmánokon kívül léteznek többféle (ásványi, növényi, állati, sőt emberi) összetevőből készített talizmánok is, csakúgy mint az orvosok gyógyszerei: vagy egy gyógynövényből készülnek, vagy többféleből. Johanniciusra<sup>29</sup> és Galénosra hivatkozik, utóbbira tévesen. Az összetett talizmánok hatástani elmélete – egyfajta biokémiai feltételezés az „összefőzött” és összerázott hozzávalók átalakulásáról. Eszerint az összetevők a procedura révén elveszítik eredeti tulajdonságaikat, és egy új minőségre tesznek szert. Párhuzamok a gyakorlati életből. A bolygók különböző hatást gyakorolhatnak attól függően, hogy egy jegy melyik fokán állnak. Vannak „fényes” és „sötét” fokok. A bolygók hatásának átalakulásáról beszél annak a jegynek vagy helyzetnek a függvényében, amelyet éppen elfoglalnak, itt ismét orvosi párhuzamot von: az ételekből képződött vér is amint a test különböző helyeire ér, ott annak megfelelően alakul át. A fejezet idáig Jabir *Kitab al-Baht*-jából való, ezután egy elveszett munkából idéz, beismerve, hogy számára is nehezen érthető néhány dolog. Nincsen utalás a szerzőkre. Tehát az állócsillagok is módosítják a bolygók hatásait, főként kiemelt pozíciókban. További finomságokat részletez a bolygók hatásának módosulásairól, majd az egek beosztását és ezek összefüggéseit és tulajdonságait írja le: a *primum mobile*, az állócsillagok ege, a bolygók szférái.

II. 7. *A talizmánok készítésének elvei*. A fejezet Jabir *Kitab al-Baht*-jából kivonatolt, tudományoskodó, de semmitmondó szöveg, közhelyek gyűjteménye. A legfontosabb a hasonlóság elve a csillagok hatásaival e három dologban: a talizmán anyaga (valamely fém), elkészítésének ideje és „a hely”: leginkább az égitestek pozíciói.

<sup>29</sup> Hunayn ibn Ishaq (809–873, latin nevén Johannicius vagy Johannitius) arab nesztoriánus keresztény orvos, természettudós, görög orvosi szövegek (Galénos) fordítója. Az iszlám Abbaszida korszak csúcsán együtt dolgozott Bagdadban Thabit ibn Qurrrával, Abu 'Uthman al-Dimashqival és Ibn Musa al-Nawbakhtival görög és perzsa filozófiai és tudományos szövegek arabra és szírre való fordításán. Tehetségét és szorgalmát látva a kalifa, al-Mamun a Bölcsesség Háza (Bayt al Hikmah) nevű intézmény vezetőjévé tette meg, melyben a fordítások folytak. A kalifa Hunayn Bizáncban tett tanulmányútját is támogatta, mely során újabb Aristotelés- és egyéb kéziratok beszerzésével bízta meg. Fordítási technikája nem szószserinti, hanem a megértett tartalom szír vagy arab nyelven való újrafogalmazása. A fordításokban fia és unokaöccse is részt vett, először Hunayn fordította a görög szövegeket szírre, majd abból fordították az előbbieket arabra, melyet Hunayn aztán revideált. Saját kutatásai közül szemészeti eredményei kiemelkedőek, ezek tíz értekezésében maradtak fenn. Galénos 19 munkáját fordította le, ezek közül az *Anatómia* hét könyve csak az ő arab fordításukban maradt fenn. Átültette még többek között Platón Államát és Aristotelés *Kategóriáit*, *Fizikáját*, és *Nagy etikáját*. Arab grammatikát és szótárt is szerkesztett. Ld. Fuat SEZGIN, Mazin AMAWI, Carl EHRIG-EGGERT, E. NEUBAUER: *Hunayn Ibn Ishaq (d. 260/873): Texts and Studies*, Frankfurt am Main, Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 1999; Jonathan LYONS: *The House of Wisdom. How the Arabs Transformed Western Wisdom*, London, Bloomsbury Press, 2009, 272 pp.; Kerstin EKSELL: „Pragmatic Markers from Greek into Arabic: A Case Study on Translations by Ishāq ibn Hunayn”, *Studia graeco-arabica*, 5 (2015), 321–344; John W. WATT: „Why Did Hunayn, the Master Translator into Arabic, Make Translations into Syriac? On the Purpose of the Syriac Translations of Hunayn and his Circle”. In Jens J. SCHEINER, Damien JANOS, (szerk.), *The Place to Go: Contexts of Learning in Baghdad, 750–1000 C.E.* Studies in Late Antiquity and Early Islam 26, Princeton, Darwin Press, 2014, 363–388.



A quadriviumon alapul a többi. Fontos a mennyiség, ez kétfajta: folytonos és meghatározott. Az előbbi öt fajtája: vonal, felület, test, idő és hely. A mennyiség két fajtája a szám és a szó. A bolygók fénysugarai által kivetített pontok egyenes vonalban haladnak az annak befogadására kész test pontja felé. Így veszi fel egy adott fém egy adott égitest hatásait, mondja. Sok általánosságot hord össze, nagyon laposan.

II. 8. *A természet alkotóelemei.* Jabir és athéni Antiochos<sup>30</sup> orvosi-természetfilozófiai szövegeinek összeollózása, logikája nem egységes. Az elsődleges és egyszerű minőségek: hideg, nedves, meleg, száraz. Az anyag felveheti ezen minőségeket. Ha további összetételeket képez, akkor ezek a minőségek kombinálódhatnak egymással: meleg-nedves, meleg-száraz, hideg-száraz, hideg-nedves, ezek a másodlagos minőségek. Az összetett természetek harmadik rendje a tűz, levegő, víz és föld, melyek az előbbieken alapulnak. A negyedik rend a sok részből álló testeké, érdekes módon ide sorolja a négy évszakot és a négy testnedvet: vér, nyálka, epe és fekete epe, hangsúlyozza, hogy az emberben ez utóbbiak finomabbak, mint az állatokban. Ezután még másolói hiba is lehet a szövegben, mert az ötödik helyett újra a harmadik rendként említi a fák, növények és kövek természetét, ezek ilyen sorrendben egyre kevésbé finomak. Ezt követik a mesterség vagy művészet által létrehozott dolgok, végül pedig az utóbbiakból készített anyagok, pl. a gyógyszerek. Majd egy a pythagorasi numerológiára emlékeztető elméletet ad elő: minden 7 részre oszlik (ez a hét bolygóra utal), amely aztán kiterjesztve 28 részt foglal magába (a Hold házainak száma). Az első négyes a fenti négy elsődleges minőség, a második a fenti másodlagosak, a harmadik a harmadik rend, a negyedik a négy évszak, az ötödik a négy testnedv, a hatodik a tinktúrák, olajok, gyökerek, magvak, stb., melyeket fentebb a növények között sorolt fel.

A szöveg bizonyára romlott, mert fentebb is ez a szakasz nem illett egészen a képbe, itt pedig hiányzik a hetedik rend. Miután tisztázta, hogy a tűz nem egyenlő a meleggel, hanem a meleg előzménye a tűznek, belső szerveket és testrészeket sorol fel, hogy úgymond ezekről is hasonlóképpen volt szó, de nem érthető pontosan az összefüggés az előzmények hiánya miatt. Ezután a meleg és a hideg eredetét és

<sup>30</sup> Athéni Antiochos (Kr. u. 2. sz.) görög asztrológus. Három művéről tudunk: egy kalendáriumról, melyben a felkelő és lenyugvó csillagokat sorolta fel (Περὶ ἀστέρων ἀνατελλόντων καὶ δυνοντων), egy asztrológiai bevezetésről (Εἰσαγωγικά) és egy haladó tankönyvről (Θησαυροί). Munkái a csillagnaptár kivételével csak idézetek, arab fordításban fennmaradt részletek és egy bizánci kivonat formájában maradtak fenn. Porphyrios a Ptolemaios *Tetrabyblos*ához írt bevezetőjében a terminológiával kapcsolatban, valamint az egyiptomi Rhétorios a műveiben folyton rá hivatkozik; Firmicus Maternus és thébai Héphaistión is idézik. Ő maga legtöbbször „Hermést” és „az egyiptomiakat” említette forrásaként. Ld. David PINGREE: „Antiochus and Rhetorius”, *Classical Philology* 72, 1977/3, 203–223; Porphyrios, *Bevezetés Ptolemaios Tetrabyblosához*, 38. fej.; *Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum* 5, 4. k., 210 p., 6. sor; Otto NEUGEBAUER: *A History of Ancient Mathematical Astronomy*, Berlin, Springer, 1975, 601, 2. jegyz.; Nicholas CAMPION: „Possible Survival of Babylonian Astrology in the Fifth Century CE: A Discussion of Historical Sources,” in *Horoscopes and Public Spheres: Essays on the History of Astrology*, szerk. Günther OESTMANN, H. Darrel RUTKIN, Kocku von STUCKRAD, Berlin, Walter de Gruyter, 2005, 69–92; Peter DRONKE: *The Medieval Poet and His World*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1984, 63.



működését határozza meg: a hő az eget mozgásából keletkezik, a hideget e mozgás középpontja generálja (a Föld ugyanis a *primum mobile* középpontja). A földi anyagokban minden keletkezés ezek révén történik. A hő és a hideg tulajdonságai ellentétesek: a hő összekapcsolja a hasonlókat és elválasztja az ellentétes dolgokat, a hideg viszont ellenkezőleg, összekapcsolja az ellentétes dolgokat és elválasztja a hasonlókat.

II. 9. *Hat talizmán elkészítésének rövid leírása* a következő kisszerű vagy alantas célokra: egerek, szúnyogok, legyek távoltartására, emberek odavonzására, ellenségeskedés keltésére, egy hely ellehetetlenítésére. Az alkalmazott anyagok réz, kénkö, ón, lénvászón és ólom, az állócsillagok jeleinek felhasználásával. Hasonlít az ókori római átoktáblákra, csak nem szöveg, hanem jelek állnak a hordozó felületen, és meghatározott bolygóállásoknál készítenők el.

II. 10. *A bolygókhöz tartozó kövek, a bolygók szimbólumai több hagyomány alapján és a hozzájuk tartozó gyűrűk.* A bolygókhöz tartozó kövek felsorolása után előbb az egyszerű jelek ábráját hozza a nevek nélkül, majd emberalakos ábrázolásukat és a hozzájuk tartozó gyűrűket írja le a következő hagyományok alapján: a *Hermés* [al-Hādītūs] *lapidáriuma*, a *Beylus* [Utārid] *könyve*, a *Szellemek és talizmánok könyve* [egy bizonyos Kritóntól], melyet Picatrix fordított le [itt tehát nem a jelen kötet összeállítójaként, hanem forrásként jelenik meg], ál-Ptolemaios és további névtelen szerzők.

Ezután 38 talizmán elkészítésének módját írja le részletezve kisszerű vagy alantas célokra, rajzos jelekkel. Eltérő helyekről szedegethette össze ezeket a szöveg összeállítója, mert változó az útmutatások kifejtettségének foka. Végül egy ismét különböző forrásból újabb hét talizmán rövid leírása következik (csak elkészítésük ideje és hatásuk) – minden bolygóhoz egy, melyek közül a Szaturnuszé, a Vénuszé és a Merkúré testi-lelki gyógyítás céljára készül [az egész könyvben eddig leírtak közül ezek először ilyenek].

II. 11. *A dekánok leírása hindú hagyomány alapján.* A tanulásban a szorgalomra, az emlékezet edzésére int szószátyár módon, al-Fārābī, Miskawayh<sup>31</sup> és Aristotelés mondasait henyén összefűzve [források jelölése nélkül]. Majd a 12 jegy mindegyikét felkelésükkor 3 egyenlő részre osztja, melyek arcoknak (*facies*) nevez. (Ezek a dekánok, amelyek mindegyike 10°-os.) Az indiai bölcsekre hivatkozva mondja, hogy mindegyiknek megvan a maga képmása, formája és alakja, és mindegyikhez tartozik egy a

<sup>31</sup> Ibn Miskawayh (Ray 932 – Isfahan 1030) perzsa filozófus, történész, könyvtáros, kancelláriai tisztviselő a Bujidák oldalán. Újplatonikus filozófiája elsősorban az etika területén hatott az iszlám filozófiára. Aristotelés, Platón és Galénos műveit alaposan ismerte, ezekből, valamint a perzsa és az arab filozófusok munkáiból antológiát állított össze *Az örök bölcsesség* (*Kitab al-Hukama al-Khalida*) címen. Diákok számára írt erkölcsfilozófiai munkája, *A kifinomult erkölcs avagy a morális megtisztulás* (*Tabdhib al-Akhlāq wa Tathir al-Araq*) elsősorban Aristotelés *Nikomachosi etikáján* alapul. Történeti munkájában: *A népek története* (*Tajārib al-Umam*) – más címen: *A kiildöttek, királyok és kalifák rövid története* (*Mubtaszar tarib ar-ruszul va l-mulūk va l-hulafā*) Tabari (839–923) világtörténeti munkája hatott rá. Ennek legértékesebb részei a saját korára vonatkozó, szemtanúként is megélt események leírásai. Teológiai és jogtudományi munkákat is írt, ezek töredékesen maradtak fenn.

hét bolygó közül. A Kos első dekánjának ura a Mars, ettől kezdve a sorrend először a bolygók sorrendjében „lefelé” majd „felfelé”, tehát a másodiké a Nap, a harmadiké a Vénusz, a Bika első dekánjáé a Merkúr, a másodiké a Hold, a harmadiké a Merkúr, az Ikrek első dekánjáé Vénusz, a másodiké a Nap, a harmadiké a Mars, stb.

Ezután a dekánokat szimbolizáló emberalakok leírása és értelmezése következik, 3–4 sorban. [A leírás Ibn Abi 'l-Rigálnál is megtalálható, kevés eltéréssel.] Végül a bolygók egymást esetlegesen kioltó hatásáról beszél, és azt állítja, a *terminus*nak [ez egy újabb kategória az Állatövön] nagyobb az ereje, mint a dekánnak, a dekán pedig erősebb, mint a jegy.

II. 12. A *dekánok talizmánjai hindú hagyomány alapján*. Ez a szöveg másként rendel a dekánokhoz az uralkodó bolygókat, melyeket szintén dekánoknak nevez. A felkelő jegy első dekánjának ura a jegy saját ura, a második dekán ura az ötödik ház ura, a harmadik dekán ura pedig a kilencedik ház ura. Itt a felsorolásban csak az szerepel, hogy milyen célra készülhetnek az egyes dekánokban a talizmánok. [Önző és alantas célokra.]

„Hermés Trismegistos” [valójában al-Rāzī,<sup>32</sup> latinul Rhazes vagy Rasis] *Talizmánok* című könyvéből származnak a további talizmánleírások, aranyból, ezüst-

<sup>32</sup> Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā al-Rāzī (Ray 854 – Ray 930), latinul Rasis vagy Rhazes, perzsa orvos, kémikus, csillagász, nyelvész, filozófus. A Teherán melletti ősi városban született, itt kutatott és gyógyított. Bagdadban tanult, és az ottani kórházban kezdte pályafutását, majd Ray kormányzója hazahívta, hogy az ottani kórház vezetője legyen. Sikerei révén a kalifa, al-Mutadid Bagdadba hívta, hogy a róla elnevezett új kórházat irányítsa, majd az uralkodó halála után fia, al-Muktafi egy újabb kórház építésével és vezetésével bízta meg, mely az abbaszida kalifátus legnagyobb ilyen intézménye lett. Orvosi tapasztalatait és kutatásait számos művében foglalta össze, kiemelkedő eredményekkel a járványos betegségek, pl. a himlő és a kanyaró terén. A szegények, az utazók és az átlagemberek számára orvos nélkül is használható receptkönyvet adott közre. A latinul *Liber continens* címen ismert 23 kötetes monumentális orvosi enciklopédiáját halála után, jegyzetei alapján és már létező írásaiból állították össze tanítványai, eredeti címe perzsául *al-Hawī*, azaz *Az erényes élet*. Az enciklopédiába foglalt műveiben számos orvosi területen (pl. nőgyógyászat, szüléset, szemészet, urológia, gyógyszerészet) foglalta össze a tudnivalókat a saját eredményeit beépítve. Filozófiai kommentárokat és kritikákat is megfogalmazott Platón és Aristotelész munkáihoz, és ebben szerepel a himlőről írt (Európában nagy hatásúvá vált) könyve is, melyet Anjou Károly fordított le latinra 1279-ben Faraj ben Salim szicíliai zsidó orvossal. Galénost bár nagyrabecsülte, számos területen kritizálta, és a négy testnedv s a négy elem elméletét is elévültnek hirdette, mivel kémiai kutatásaiban az anyagok új tulajdonságait fedezte fel. Kémiai (és alkímiai) kutatásait szintén jelentős számú írásában hagyta hátra. Filozófiai munkáiban platonikus és preszókratikus elemek is megjelennek, ezeket Avicenna durván bírálta. Talizmánmágiával kapcsolatos könyvet nem hagyott hátra, de csillagászati könyveit felhasználták ilyen írásokhoz. A *bölcsesség szerető (filozófikus) élet* című írásában, melyben Sókratész életét és érényeit elemzi, azt mondja magáról, hogy addig mintegy kétszáz könyvet, illetve értekezést írt, és immár vakon diktál és olvastat fel magának. Az előbbi írása 31. fejezetében felsorolja legfontosabb könyvei címét, ezek végén a *Bölcsesség művészetét*, melyről azt mondja, hogy erről a köznép azt gondolja, hogy az alkímiával egyenlő. Ld. Abū Bakr Muḥammad ibn Zakariyyā al-Rāzī: „The Book of Philosophical Life”, ford. Charles E. Butterworth, *Interpretation, a Journal of Political Philosophy*, 20:3, Spring, 1993, 227–236; és Charles E. BUTTERWORTH: „The Origins of al-Rāzī’s Political Philosophy,” *Uo.*, 237–258.

web.archive.org/web/20120723063106/http://interpretationjournal.com/backissues/Vol\_20-3.pdf#page=5 (2019. 10. 29.)

ből, bronzból. Ezek gyógyító célúak, egy oroszlános az általános egészség megőrzésére, a többi a különböző jegyekhez tartozó testrészekre (betegségek gyógyítására vagy megelőzésére). A Kosé a fejre (ennek második dekánjában a szemre, a harmadikban a fülre), a Bikáé a májra (ennek második dekánjában az epére, a harmadikban a légcsőre), az Ikreké a lépre, a Ráké a gyomorra (ennek második dekánjában az „alsó” belekre), az Oroszláné a jobb vesére és általában mindkét vesére (ennek második dekánjában a vesét védő bordákra). Itt egy érdekes utalás történik Pietro Abano *Conciliator* című művére, amely 13. századi, tehát egy kései, másolói megjegyzésről van szó. A Szüzé a bal vesére, a Mérlegé a gyomorra, a Skorpióé a „többi belekre”, a Nyilasé a jobb kézre és a feledékenységre ellen, a Baké a bal kézre, a Vízöntőé a jobb lábra, és a szív nyomasztó érzései ellen, a Halaké a bal lábra (ennek második dekánjában a sípcsontra, a harmadikban a csípőre és mások kegyetlensége ellen).

Az egyik hindú szerző, mondja, kiköti a készítő szándékának és akaratának tisztaságát és odaadását, melynek révén az égitestek mintegy formáivá válnak az anyagi erőknél, a földi formák pedig anyagaivá válnak az égitestek erőinek, így kapcsolódnak össze, az egyik (a talizmán) testi, a másik a szellemi szubsztanciája.

Ismét az indiai bölcsekre hivatkozva írja le 40 napos rituális tisztító böjtjüket, és ezáltal elnyert képességeiket: egyfajta tisztánlátást, melynek segítségével képesek lettek az ég erőit a földre vonzani, és életüknek a jövőben történő szakaszaiba belelátni.

Újabb forrásból származhat a következő bekezdés, melyben a szerző saját igaz hitét bizonygatja. Ezután azt állítja, hogy mindent, amit előad, a híres orvos és filozófus, Alraze azaz al-Rāzī (Rhazes) egy mágiát tárgyaló könyvéből vette. Ezt a fentebb már említett tudóst Ficino is idézi, de nem ezen írása, hanem orvosi munkái révén. Tehát bolygókapcsolatok következnek a Holddal, meghatározott kicsinyes és alantas célokra. Majd hamis attribúcióval Geber Abnehayem, azaz Jabir ibn Hayyan mágiában felhasználható könyveit sorolja fel, ezek, mint mondja, a *Mágia titkai*, a nyolcvan fejezetes *Nagy Könyv*, aztán a *Kulcsok Könyve*, mely a fokok alakjait tartalmazza, hatásaikkal és használatukkal, egy másik *Az asztrológiáról*, ez ezer fejezetes, mondja, végül a Mágia összefoglalása. Tartalmukról csak annyit mond, hogy ezekből sajátítható el a mágia tudománya. Annál fantasztikusabb dolgokat sorol fel egy újabb hamis attribúcióval „Platón” mágikus könyveinek tartalmából, ahol a vízen járástól bármely állat formájának felvételén és a szempillantás alatt megtett távoli utazásokon keresztül az esőcsinálásig mindenféle szerepel. Végül még „Pythagoras” asztrológiai mondását idézi.

III. 1. *A bolygók erejének rövid jellemzése, és az alájuk rendelt nyelvek, külső (a fejen levő) testrészek és belső szervek, vallások, viseletek, mesterségek, ízek, helyek, kövek, fémek, ásványok, fák, növények, gyógynövények, illatanyagok, állatok, kisállatok (rágcsálók, csúszómászók, rovarok) és színek felsorolása.* Végül a két holdcsomóponttól annyit mond, hogy a Sárkány Feje felerősíti a meglevő bolygóállások hatásait, a Sárkány Farka pedig mérsékeli azokat.

III. 2. Az egyes jegyek alá tartozó testrészek, színek, ízek, helyek, kövek, fémek, fák, állatok, madarak leírása. A felsorolás hiányos, a sorrend nem következetes. A testrészek nagyjából az „asztrológiai ember” beosztásának felelnek meg. Érdekes módon az állatoknál az ember kétszer is megjelenik: a Nyilasnál és a Vízöntőnél, az utóbbinál a megkülönböztetés az, hogy „ördögien taszító külsejű”.

III. 3. A bolygók színeinek, emberalakú ábrázolásainak, öltözetük színének, füstölőjük anyagának tömör felsorolása. A dekánokhoz tartozó színek és előállításuk módja. Közben rövid útmutatót ad a megfelelő időpont kiválasztásához.

III. 4. Néhány sor arról, hogy a titkos tudományok művelői miért rejtjelezték műveiket. Azért, hogy csak folytonos tanulás és a bölcsesség elsajátítói érthessék meg és használhassák fel saját céljaikra azokat. [Az arab verzióban ez a fejezet elsősorban a Koránra alapoz, ezért hagyhatta el a fordító a szöveg javát.]

III. 5. Az ember kiemelkedő helye az élőlények sorrendjében. Egy mágikus eljárás regényes leírása. Az embernek egyedül tíz nyilvánvaló és öt rejtett érzéke van, mondja a fontoskodó, ám nem túl okos szerző, míg az állatok sorrendje szerinté azon alapul, hogy hánnal rendelkeznek (egyől tízig). Az érzékeket nem részletezi. Az embert az is megkülönbözteti az állatoktól, hogy benne a négy elem kiegyensúlyozottan keveredik, míg az állatok mind egyhez kötődnek elválaszthatatlanul, pl. a halak a vízhez, az ördögök a „pokoli” örök tűzhöz, a szalamandra pedig a látható tűzhöz, mivel a szája tűzből van. Sok egyéb ostobaság után regénybe illő részletességgel adja elő, hogyan vett rá egy fiatal lányt egy mágus segítségével arra, hogy önként a házába jöjjön, és eltöltsön vele tíz napot. A lány elmondása szerint utólag nem emlékezett arra, hogy mi történt vele.

III. 6. Mágikus eljárás leírása a „Tökéletes Természet” négy szellemének megidézésére, a bölcsesség elnyerésének reményében. Ál-Aristotelés két könyve (az *al-Istamātīs* és az *al-Istamābīs*) alapján történik a leírás, a szerző megnevezése nélkül. Szélfúttá sötét gödörtől a barátokkal elköltött rituális olaj- és borlakomáig követjük a bölcsé válni kívánó mágus varázslatait. A szellemek működésének leírása bonyolult és nem világos. Több hamis attribúciójú szövegből idéz (ál-Aristotelés, *Antimaquis* könyve, ál-Sókratés) ezek az előbbi forrásokból származnak.

III. 7. Kérések és imák a bolygókhoz. Az imákhoz és kérésekhez való előkészületek leírása után (akarat, hit, test, ruházat megtisztítása, megfelelő színű öltözet, alkalmas időpont kiválasztása, rituális megfüstölködés) felsorolja, hogy melyik bolygóhoz milyen foglalkozású, korú, jellemű emberek ügyében lehet kéréssel fordulni. Ezután az imádságok szó szerinti közlése következik, számos különböző, megnevezetlen forrásból [ál-Aristotelés töredékesen fennmaradt *al-Istamātīs*-a az egyik]. Az imák előtt is elmondja minden bolygónál egyszer, hogy milyen bolygóállásnál, milyen színű és kikre (pl. milyen hitűekre) jellemző ruhában, milyen ékszerekkel vagy jelvényekkel, milyen füstölővel kell a szertartást elvégezni. Annak a receptjét is megadja, hogy pontosan mit kell füstölni. A Jupiterhez például tizenkét különböző imát ír le, melyek között van olyan, melyben a Jupiter neveit különböző nyelveken is felsorolja: arabul, latinul, perzsául, görögül, „rómaiul” és hindiül. Egyes

imák után az is szerepel, hogy milyen állatot kell a bolygónak áldozni. Az imákban hosszan szerepel a bolygók megszólítása, tulajdonságaik felsorolásával. A megszólításban mindenütt szerepel az egy Istenre való hivatkozás, vagy áldás formájában, vagy hogy Isten adta a bolygónak az erejét. A Jupiter-imák között úgy tűnik, mintha egyes imák összekeveredtek volna, mert egyet a hajótörés ellen javasol, ott azonban egy Rhazesnak tulajdonított, egyáltalán nem mágikus töltetű ima szerepel, a tengeri viharra való pedig néhány imával később jön.

III. 8. *A nabateusok imája a Naphoz és a Szaturnuszhoz.* Az imák teljes szövege *A nabateus földművelés* című munkából való. A fejezet végén egy hosszú bekezdés szól arról, hogy mindez bálványimádás, és az iszlám hitűek nem imádkozhatnak így, de az olvasó ne semmisítse meg mégsem azon imákat. [A fordító is] azért hagyta meg, mert a Törvény [a Korán] előtt keletkeztek, és így akarja az igaz hitűeket elrettenteni a régi bölcsek eljárásaitól. Mindazáltal kéri, hogy ne fedjék fel másnak ezeket, csak kivételesen és csak nagyon bölcs emberek számára.

III. 9. *A bolygók „szellemeinek” nevei a hat irány szerint; a bolygók szellemeinek megidézése.* Ebben a fejezetben az ókori pogány vallások elemeiből gyúrnak össze szellemidéző mágikus eljárásokat. Ál-Aristotelés *Antimaquisára* [*al-Istamātīs*] hivatkozik. A bolygónak egyenként a hat irány szerint (fel, le, jobbra, balra, hátra, előre) és az összesre együtt hét különböző nevet sorol fel. (Erre a bolygók szellemeinek mozgása ill. mozgásba hozása miatt van szükségük.) Ezután leírja a megidézésüket elősegítő procedúrát, szintén egyenként minden bolygóra. Meghatározza a bolygónak megfelelő bolygóállást, a hét megfelelő napját, a szertartásra kijelölt helyet, azt, hogy milyen állatot, ételt és italt kell áldozni, mit kell füstölni. Elmondja, hogyan kell a bolygó szellemeit megszólítani, az áldozatot számára felkínálni, majd pl. a Jupiter esetében a maradékot a barátokkal elfogyasztani. Talizmánt csak a Szaturnusz esetében említ. Hozzáteszi, hogy a római bölcsek is így szólították meg a bolygókat minden évben, főként a Jupitert. A fejezet elején felsorolt nevek a procedúrák leírásakor tovább torzulnak az arab verzióhoz képest.

III. 10. *Receptek leírása mágikus ötvözetek és főzetek készítéséhez, adott célokra.* A célok alantasak: nők szerelmének megszerzése (ez a leggyakoribb, a 13-ból 4 ezt szolgálja), ellenségeskedés keltése (3 recept), mások engedelmességre kényszerítése, a király jóindulatának elnyerése, eső, jégverés és hó távoltartása, a nők iránti vágy felkeltése vagy megszüntetése másokban vagy a praktizálóban. A hozzávalók között vannak egyrésről drágakövek és fémek, másrésről állati és növényi részek. Az állatok között vadak, sőt egzotikus fajok is előfordulnak: oroszlán, leopárd, gazella, farkas, és főként az agy, a hár, a vér vagy a csontvelő kell belőlük. Boszorkánymeséket idéző leírások mondják el a procedúrákat, ahogy az előállított „köveket” és főzeteket használják. Ezen eljárásokban még az ezekből vagy viaszból készített bábukat is átszúrják, tehát nagyon sötét az egész mesterkedés. Ál-Aristotelés *Antimaquisára* [*al-Istamātīs*] hivatkozik.

III. 11. *További rövid és hosszabb receptek.* A gusztustalan rövid receptek mások szeretetének/szerelmének vagy gyűlöletének felkeltését célozzák, mindenféle állati és



emberi váladékokból, izzadságból, vizeletből és a fentebb felsorolt lány részekből. Ezeket mások ételébe ajánlja belecsempészni. A hosszabb receptek elmondhatatlannak: emberi szőrt és bőrt, sőt testrészeket is tartalmaznak, igazán szörnyűek. Ismét (rém)mesébe illő részletek céljai között ezek: állatok formájában való átváltozás, más süketté, vakká, némává tévése, emlékezetvesztés előidézése, altató és azonnal öló gyilkos méreg.

III. 12. *Intés a hit épségének megtartására.* Bizonyára a kompilátor is érzékelte, hogy messze túlment minden határon, mert ebben a fejezetben a törvény tiszteletére tanít az ételek és élvezetek kiválasztásában, majd pedig az istentisztelő és az önző szeretet között tesz különbséget. Isten kegyelmébe ajánlja magát és az olvasókat mások mesterkedései ellen, a próféták és szentek követésére hív fel az erényességben. Végül a dolgok természetének mibenlétét elemezgeti. A „természet” terminusát az orvosok saját szemszögük szerint hol az alkatban (*complexio*), hol a veleszületett hőben, hol a test formájában, alakjában vagy a mozgásban határozzák meg, mondja. Majd „Platón” és „Galénost” idézi, még mindig a természetről. A gondolatmenete kusza, inkább ál-okoskodás, mint igazi filozófia.

IV. 1. *Filozófiai jellegű traktátus a világ rendjéről, a sensus – ‘felfogóképesség’, ‘értelem’ kifejezés értelmezéseiről.* [Ld. fordítását az O. N. következő számában.] A szöveg tematikájában négy részre szakad, melyek nem tartoznak közvetlenül egymáshoz, és valószínűleg különböző helyekről is erednek. A többszöri fordítások révén a fenti két témakörben a terminológia igen bizonytalan, sőt helyenként egészen zavarossá vált, időnként széljegyzetek is bekerültek a lapszélről a főszövegbe, eléggé értelemzavaróan. Szövegromlások is nehezítik a nem túl jó fordítások megértését.

IV. 2. *Kérések intézése a Holdhoz az Állatöv tizenkét jegyében imákkal, áldozatokkal, talizmán rajzolásával.* Mindenekelőtt kijelenti, hogy a kháldeus és az egyiptomi bölcsek szerint a Hold közvetíti a bolygók erejét az összetett (földi) világra. Ezért munkáikat, áldozataikat és imáikat hozzá intézték, amikor az egyes jegyekbe lépett. A kéréseket nem részletezi, csak a szertartásokat. Majd indiainak mondott szertartásokat ad elő röviden a hét bolygó tiszteletére, hétnapos böjttel, az egyes bolygókhoz tartozó titkos jelekkel, imákkal. A végén a *Kháldeus (nabateus) földművelésre* hivatkozik.

IV. 3. *Hermés mitikus házának és városának leírása. Láthatatlanná tévő kence.* A kháldeusokat említi, akik szerint Hermés a Napból egyfajta „képmások házá” épített, mellyel a Nílus vízhozamát mérte a Hold Hegyeinél [a Fehér Nílus forrásánál]. Majd egy kelet-egyiptomi városról beszél, melyet szintén Hermés alapított. Ez tizenkét mérföld hosszú volt, benne fellegvárral, melybe négy kapun lehetett feljutni. Mind a négyet egy-egy képmás őrizte: keleten egy sas, nyugaton egy bika, délen egy oroszlán, északon egy kutya, melyek a beljük plántált szellemek révén beszélni tudtak; senki nem léphetett be az engedélyük nélkül. Hermés a városban fákat is ültetett, közepükbe egy örökké termő gyümölcsfát. A fellegvár közepébe tornyot épített a tetején gömbbel, mely a hét minden napján más színű fénnyel öntötte el a várost. A torony körül kör alakú víz volt, tele halakkal. A város körül Hermés



különbéféle változó képmásokat helyezett el, melyek révén annak polgárai erényes és büntetlen életet éltek. A város neve *Adocentyn* [az arab verzióban *Al-Asmunain*] volt, lakosai jól értettek az ősi tudományokhoz, az asztronómiához (és az asztrológiához). A szöveg másik fele minden átmenet nélkül egy nyúlvérből és -epéből készült láthatatlanná tevő kence elkészítését és használatát mutatja be.

IV. 4. *44 aforizma a Secretum secretorum-ból, 10 aforizma ál-Ptolemaios Centiloqui-umából és további idézetek másoktól.* Asztrológiai idézetek az említett szövegekből, majd továbbiak hasonlókról, talizmánokról, a szellemek megidézésének veszélyeiről, a következő források megnevezésével: „Platón”, „Hippokratés”, „Aristotelés”, „Jabir” (Geber), „Empedoklés”.

IV. 5. *Az alkímiához és a mágiához szükséges tíz tudomány felsorolása.* Tudománycsoportokról beszél. Az első két csoportba gyakorlati tudományok tartoznak: 1. Mezőgazdaság, tengerészet, államigazgatás; 2. Hadászat, vadászat, madarászat. A harmadikba elméleti és gyakorlatiak: 3. Nyelvtan, nyelvek, jogi érvelés, szónoklattan és hasznosításuk: kereskedelem. 4. A *quadrivium* tudományai: számtan, geometria, az utóbbi elmélete és gyakorlati vonatkozásai, a mérnöki ismeretek; asztronómia, melybe az asztrológia is beletartozik (a bolygók járása és a csillagok megítélése); zene: ének, hangszeren való játék és zeneszerzés. 5. A dialektika azaz logika, ez Aristotelés könyvein alapszik. 6. Az orvostudomány, ennek elmélete és gyakorlata. 7. A természettudományok, Aristotelés és más tudósok művei alapján. 8. A metafizika, Aristotelés harminc könyve alapján. Az ezután következő kettőt nem nevezi meg, ezek nyilván az alkímia és a mágia. Csak azt hangsúlyozza, hogy a fentiek elsajátítása szükséges ahhoz, hogy valaki a régi bölcsek tanításait megértse. Majd a szeretet két fajtáját határozza meg: az erényes és a bűnös szeretetet. Az utóbbi a testi szerelem, mely kerülendő. Ezután az emberi szellemek három fajtájáról beszél: a lelki szellemről, a természeti szellemről és az értelmi szellemről. Amelyik a másik kettő fölé kerekedik, az határozza meg az ember jellemét. A természeti szellem fölénye az étel és ital utáni vágyat teszi a legfontosabbá, a lelki szellemé mások legyőzését, az értelmié pedig az értelem, a jóság és a tudás szerelmesévé teszi az embert. [Ez a passzus Galénostól vagy az ő követőjétől eredhet.] Egy bekezdés a születés uralkodójáról, és az általa adott jellemről beszél, egy következő a látásnak a szerelemben betöltött szerepéről, és ismét a különböző szintű szeretetekről (testi, értelmi) szól, elég zavarosan. Végül ál-Platónra hivatkozik egy passzus a száraz és melankolikus alkatról, szintén töredékesen.

IV. 6. *A bolygók füstölőinek leírása. Egy bosszú naphimnusz.* Növényekből és szárított állati agyvelőből (még elefántagyból is!) készülő füstölők indiai receptjei. A naphimnuszt egy rózsaoaj hatékonyra tétele céljából ajánlja elmondani, hogy mások (pl. uralkodók) számára szeretetre méltóvá tegye használóját.

IV. 7. *Idézetek a Kháldeus (nabateus) földművelés című könyvből egyes növények csodálatos hatásairól.* Több összevágott idézet beszélő babérfáról, mirtuszról, kőrisfáról, melyekből mágikus hatású olajat lehet készíteni; olajágról, mely a házban védelmet ad, olívamag és -olaj csodás hatásairól, stb. Fiatal leányok rituális dobolása

elapadó forrás vízhozamának növelésére. Egyéb babonák Jabirtól (Gebertől) jég-eső elhárítására, rágcsálók, legyek, darazsak, skorpiók elűzésére. Halálos mérgek és egyéb gonoszságok mások befolyásolására.

IV. 8. *Növények, állatok és ásványok csodás tulajdonságai.* Nevetséges hiedelmek az olvasó által ritkán vagy sosem látott állatokról, drágakövekről, növényekről, részben az idősebb Pliniustól. Az egyetlen igazságmagot tartalmazó mondás szerint a pókháló gyógyhatású [ma már tudjuk, hogy rengeteg penicillint tartalmaz]. Viszont nem az elfogyasztását javasolja, hanem hogy a lázas betegre kell helyezni.

IV. 9. *További mágikus receptek kisszerű, alantas és nevetséges célokra. A Hold 28 bázának leírása „Plinius” szerint. Könyörgések a bolygókhoz.* A címben az szerepel, hogy ezt a talizmánokat leíró könyvet Coredib templomában találták, és Folopedra [Kleopátra] királynőé volt. Az arab verzióban ez a megjegyzés a 7. fejezet végén áll. A könyörgések csak a bolygók neveit sorolják fel, amelyeken meg kell azokat szólítani.